

לשינוי פני החקלאות

דברים שנאמרו על ידי אירל ל. באץ, דיקן הפקולטה לחקלאות באוניברסיטת פיורדו, אינדיאנה, בעצרת יובל היהלום (75 שנה) לאגודת מטפחי הבקר ההולשטיין-פריזי בארה"ב, מאי, 1960.

סורתי של בעל-מנהל-מפעיל, שכולם מקופלים באדם אחד, לא נתערער במידה רצינית על ידי ההתפתחויות שליוו את המהפכה התעשייתית. המהפכה החקלאית הנוכחית, הקשורה במדע בסיסי ומשולבת בהתקדמות הרבה של האוטומאציה בייצור ובחלוקה, מהווה איום רציני לצי-רוח מסורתי הנ"ל. עובדה זו הנה הבסיס לחלק ניכר של חוסר המנוחה והיציבות השוררים כיום בחקלאות מבחינה מדינית וחברתית.

מאז ומתמיד היתה התפתחותה של החקלאות האמריקאית כרוכה בהסתגלויות ובתמורות שנב"עו משינוי הנסיבות. אולם כיוון השינויים אלה היו הדרגתיים ונמשכו עשרות בשנים יכלו משי-פחות האיכרים האמריקאיים, לקבל בשלווה את פתחויות אלו. כיום צועדת המהפכה החקלאית בקצב כה מהיר עד כי לעתים קרובות קשה לחבר-רה הכפרית בכללה, ולמשפחה החקלאית בפרט, לסגל עצמן מבחינה כלכלית וחברתית לשינויים הנכפים עליהן. הוא הדבר אף לגבי הבינוס החקלאי.

גדילה הנה תמיד תהליך המלווה בכאב. שינוי יים כלכליים וחברתיים בחיינו הנם תמיד קשים. ההסתגלות הנתבעת מאתנו היום אינה יוצאת מן הכלל מבחינה זו. לא קל למשפחות האיכרים לשנות את שיטות הייצור, את קנה המידה הטיפ-עולי או אף להחליף את שטחי העיסוק. לבני משפחת האיכר קשה יותר להחליף את התעסק-תם מאשר לפועל התעשייה. עם זאת, בניהם ובנותיהם של חקלאים עברו לענפי מקצוע אחרים משך דורות. זו הדרך בה גדלה והתעצמה אמריקה התעשייתית. אולם קצב השינויים הנור-כחי הנו בבחינת חידוש.

פגיעת שינויים אלה בחקלאות, בעבודות המ-שק לכשעצמן, בחיי הקהילה הכפרית ובעיבוד התוצרת ושיווקה היא עצומה. חקלאים ואנשי עסק כאחד צריכים בימינו, כמסופר בעליסה

ממש בעצם הימים האלה עומדים אנו בסימן המהפכה שהמדע הביא עלינו. החקלאות האמרי-קאית היא ענף תעשייה הנמצא בעיצומה של מהפכה טכנולוגית ומדעית מרחיקת לכת, שמ-זעזעת את אשיות הענף המסורתיים.

החקלאות הולכת והופכת מאורח-חיים לענין של בקשת מחיה גרידא. החקלאות יוצאת מכלל אמנות ואומנות הופכת במידה גדלה והולכת לעניין של מדע וטכנולוגיה.

ההתקדמות, לה נהיה עדים בעשור הבא, היא חסרת-תקדים בחקלאות האמריקאית. יהיה זה העשור בעל השינויים המהפכניים ביותר בכל תולדות ימינו. אלה העוסקים בפיתוח, ביונס החקלאות צריכים להתקדם כל הזמן, אחרת יישטפו וייעלמו כליל בגלי השינוי עצמו השוט-פים עתה את ארצנו.

אף לא פעם אחת בתולדות ימינו היינו כה קרובים אל העתיד כמו בימים אלה. המחקר וה-חינוך מחישים את קצב התקדמותנו. אנו קונים לעצמנו מקומות בכותל המזרח של ההיסטוריה בבואנו להשוות את ההתקדמות אשר נשיג משך העשור הבא בהשוואה להתקדמות אשר הושגה על ידי אבותינו אף במשך ימי דור.

רבים מענפי החקלאות לא נוגעו כלל על ידי המהפכה התעשייתית אשר עברה עלינו במחצית המאה האחרונה. התעשייה החקלאית, למרות שעברה במידה רבה לפסי מיכון והעלתה בהר-בה את התפוקה לעובד, נשארה במסגרת האיר-גונית של היחידה היצרנית-קבלנית — המשפחה מבחינה זו מהווה חקלאות משהו מיוחד במינו בין ענפי התעשייה באמריקה. חלק ניכר מיחיי דות ייצור אלו — ויתכן שמספרן מגיע לכדי מחצית מכלל המשקים החקלאיים בארצות הבר-ית — הנן כה קטנות או כה בלתי יעילות עד כי אין הן מאפשרות לבעליהן רמת-חיים הנח-שבת בימינו להוגנת. עם זאת המשיכו יחידות אלו להתקיים, בצורה זו או אחרת. המבנה המ-

יוחד, ממש כשם שעורך הדין, הרופא או המכר נאי מאבדים את ציביונם הם במסגרת חברתם.

השפעתם של השינויים האלה על משק החלב

חמשת הכיוונים (הסתכלויות) שנמנו לעיל בולטים במיוחד במשק החלב. ענף זה נמצא במלחצי הטכנולוגיה. לעתים קרובות אין מבדי-לים בין לחץ זה לבין בעיית הוצאות הייצור של החלב, ואמנם לא קל להבחין בין השניים. פרט לשנה אחת ירד המספר הכללי של פרות החלב במשקים בהתמדה משך חמש עשרה השנים האחרונות. הירידה היתה קלה. מאידך, הירידה במספר המשקים המחזיקים פרות חלב היתה בשיעור של 4 אחוז לשנה, מאז סוף שנות ה-40. יחד עם זאת, אותם המשקים הממשיכים להחזיק בפרות חלב מרחיבים את היקפם. ישנם איכרים הזונחים את הענף, אולם אלה הנותרים מגדילים את עדריהם. שינוי דרמטי זה במשק החלב גובע בעיקר מתוך השאיפה לנצל במידה המאכסמאית לית את ההתקדמות הטכנולוגית שחלה בשנים האחרונות. הסתגלות זו מבטלת, כנראה, את השפעת השינוי שחל במחיר מוצרי החלב משך השנים האחרונות. ההסתגלות בכיוון זה תימשך עם התקדמות מדעי החקלאות והטכנולוגיה.

התנובה לראש עלתה משנה לשנה משך תקופה כה ארוכה עד כי את השיפורים הנוספים החלים בשטח זה אנו מקבלים כדבר מובן מאליו. התנובה לראש עלתה בקצב מהיר יותר, יחסית לירידה במספר הפרות ההולכות. את גבול 5,000 הפאונד (2250 ק"ג) כתנובה כל ארצית ממוצעת עברנו בשנת 1947, וכבר ב-1956 הגענו ל-6,000 (2700 ק"ג). בשנת 1959 עלינו עד 2897 ק"ג. כיום מצויות בידינו כל הידיעות על מנת להוציא מן הפרות תנובות העולות בהרבה על הממוצעים הנ"ל, ולכן, משך מספר שנים נוספות יש לצפות לעלייה נוספת בתנובה הממוצעת בשיעור של 50–75 ק"ג לשנה, כיוון שעוד ועוד פרות עוברות מידיים פחות מאומנות לידיהם של מומחים מקצועיים משובחים יותר. מאותה סיבה עצמה ילך ויגדל מספר הפרות הממוצע ליחידת העדר, בעוד שמספר העדרים יקטן. השיכלולים

בארץ הפלאות, „לרוץ כשדים על מנת להחזיק מעמד במקומם”.

חמישה כיוונים יסודיים להסתגלות החקלאית המתרחשת לעינינו כיום. להלן נמנה אותן, כמעט מבלי להתעכב עליהן בפירוט יתר.

1. גודל השקעת ההון למשק ולעובד גדלה לממדים המקשים על היחידה, משך תקופת חייו היצרנית, לצבור אמצעים כספיים שיספיקו לכי-נונה ולתיפעולה של יחידה בעלת היקף, המאפשר ייצור יעיל. עובדה זו תקבל משקל יתר וחשיבות משנה בעשרות השנים הבאות. יתר על כן, לאור חוקי מס הירושה הקיימים כיום ייקשה מאד למסור יחידות כאלו מדור לדור ללא זע-זועים תיפעוליים וכספיים רציניים ביותר.

2. המימשק (ניהול וכלכלה) הפך למפתח היסוד בהצלחתו של משק חקלאי. דבר זה הנו בניגוד בולט למצב ששרר לפני דור או שניים כאשר המשק החקלאי היווה יחידה הרבה יותר עצמאית מאשר היום, עם הרבה פחות הון, פחות מדע ופחות הכרעות בעלות אופי משקי.

3. הנטייה להתמעטות מספר המשקים ומאי-דך — להגדלת היקפו של המשק הבודד, תימשך. נטייה זו היתה בולטת ביותר משך עשור השנים האחרון. ההתפתחות בכיוון זה תוחש עוד יותר בעשור הבא. כל מאמצי הממשלה והמדינאים השונים לא יוכלו לעכבה. כמו כן — אלא להם לע-שות זאת.

4. המשק החקלאי המסחרי ילבש יותר ויותר צורה אפיינית של מפעל ייצור; מנהל המשק יעסוק בשילוב והרכבה של „אביזרי ידע טכנולוגי” שייווצרו על ידי אחרים ויובאו אל המשק על בסיס של שכירה. חלקן של ההכנסות שיוש-קעו באמצעי ייצור חדשים במשק ילך ויגדל, ועל ידי כך תצומצם עוד יותר ההכנסה השולית לכל דולר של תקבולים; מכאן שהיקף הרווחים מן המשק יהיה תלוי במידה גדלה והולכת בקנה המידה של הייצור.

5. קצב האורבאניזציה (הפיכה לעיר) ייגבר. תרבות כפרית ועירונית יתערבו זו בזו עד לבלי הכר באינספור קהילות קטנות שיהיו מעין פרב-רים למרכזים התעשייתיים. תרבות קהילתית חדשה חדשה תצמח, בה יאבד האיכר את צביונו המ-

לייה מדהימה, בשיעור של 115 אחוזים, בצריכת בשר העוף.

בשנים האחרונות עלתה כמות החלב המיוצרת ב־3–4 אחוז על הכמות השנתית הנמכרת בשווקים. קניות הממשלה מהוות עדיין את המוצא העיקרי למשבר זה של צריכה. בשנה שהסתיימה באפריל נקנו גבינה וחמאה על ידי הממשלה בכמות, השווה למיליון וחצי טון חלב, וזאת מחוץ לחלב שחולק בבתי הספר, בצבא ובצורות דומות.

וזה הכמות הקטנה ביותר שנקנתה על ידי הממשלה מאז 1951, אולם ירידה זו בקניות הממשלה נובעת מן הירידה הכללית בכמות החלב המיוצרת לנפש ולא עקב הגדלת הצריכה. בשנת 1959 היתה כמות החלב המיוצרת לנפש 315 ק"ג, בשנת 1958 — 320 ובשנת 1946 היא היתה בשיא אה שלאחר המלחמה — 400 ק"ג לנפש לשנה. האמת הפשוטה היא שהאמריקאים וויתרו על אחת מכל תשע כוסות חלב שצרכו בשנת 1945. עלינו לבחון עצמנו היטב, היטב בטרם נקבע שהמצב בשוק החלב הנו באמת גרוע מכל גרוע. אני לכשעצמי משוכנע שאין זה חייב להיות כך, אם אמנם נשקיע את כל מעיינינו בהמשך ההתקדמות לקראת ייצור ושיווק יעילים יותר וכן לחינוך הציבור והדרכתו בצריכה.

אשר לעתיד, התחזית לגדילת האוכלוסייה היא ממש מדהימה. 180 המיליונים של היום יגדלו ל־225 מיליונים ב־1975 ול־250 מיליונים ב־1980. הווה אומר, עלייה ב־70 מיליונים מהיום. תוספת זו לאוכלוסייה שווה בהיקפה לזו שהושגה משך כל המאה ה־19.

בשנים הבאות ילך ויגדל חלקם של האנשים הצעירים באוכלוסייה, אותם אנשים הצורכים חלב. ואנו לימדנו אנשים אלה לשתות חלב. דבר זה נזקף לזכותנו.

לעמנו יש כיום כוח קניה הגדול ביותר שהיה לו אי פעם בתולדותיה, וכוח קנייה זה הוא נחלת שכבות רבות של האוכלוסייה. כוח הקנייה הממשי לגולגולת עלה ב־50 אחוז משך עשרים השנים האחרונות, ואין כל ספק שעלייתו לא תהיה איטית יותר בעשרים השנים הבאות. מכאן שגורם בה הכנסתם של הבריות לא יהווה גורם מגביל

הטכניים מאפשרים, ואף מחייבים, את הגדלת היקפה של יחידת העדר.

עובדה זו מעניקה משנה חשיבות למימשק כמפתח להצלחה בעתיד. תהליכי הייצור במשק המודרני הנם תשלובת של מספר ענפי מדע. בימי סבא היה גודל ההכנסה מן המשק מוגבל על ידי כוחו הפיזי של האיכר וכמות העבודה שיכול היה לבצע. לגבי חלק מעבודת השרירים של עצמו מצא תחליף בעבודת שריריה של בהמת העבודה, אולם חלק זה לא היה גדול ביותר. חלקה של האנרגיה המכאנית, כתחליף לאנרגיה האנושית, היה זעום ביותר. המשק החקלאי שירמש בעיקרו כאמצעי להפיכת עבודת השרירים למוצרים משקיים.

במשק של היום נודעת לאנרגיה האנושית חשיבות הרבה יותר קטנה מאשר בעבר. כיום ניתן לקנות אנרגיה הרבה יותר זולה מזו שיכור לים לספק שרירי האדם. גופו של אדם ממוצע, המבצע עבודות משק רגילות, מפיק כמויות אנרגיה השווה בקירוב לזו של נורת חשמל בת 50 וואט. פירושו של דבר — פחות מסנט אחד לשעת עבודה. פשוט מאד — האדם אינו שווה הרבה כמקור אנרגיה. "האדם עם המעדר ביד" מעניק תמורה נמוכה למדי במשק החקלאי המודרני, ולמען האמת — כך הוא הדבר בכל ענף תעשייה אחר.

בעל משק החלב המצליח בעשור השנים הבאות יהיה ספק אנרגיה; הוא רק יפקח על כמויות אנרגיה גדולות, הן וטכנולוגיה, ויווסת אותן.

דרושה לנו צריכת חלב מוגברת

אחת התופעות המדאיגות ביותר לגבי משק החלב היא הירידה המתמדת בצריכת החלב לנפש. כל עלייה שהיא בצריכה, שהיינו עדים לה, היתה תוצאה של ריבוי האוכלוסייה, ולא של הגברת הצריכה לנפש. זוהי תופעה שאין לנו מה להתפאר בה כלל וכלל, לאור העלייה המתמדת בכוח הקנייה של האוכלוסייה ולאור הצטמצמותה של שכבת מחוסרי האמצעים. ביחוד מדאיג הדבר נוכח עלייה בשיעור של 25 אחוז, משך רבע המאה האחרון, בצריכת בשר בקר לנפש, עלייה של 8 אחוזים בצריכת הביצים וע

כאשר ייצור החלב יגבר, צריכת החלב לא תגדל ועל ידי כך תוחמר, כביכול, בעיית העודפים. פירושו של דבר, בין השאר, כניעה מוחלטת לתביעה הגוברת להפוך את הקניות הממשליות לזמן למכשיר המווסת את הזמנות החלב ומביא לעליית מחירו, תחת שיהיה מכשיר לייצוב המ"ח. פירושו של דבר מערכת מווסתת מבחוץ של היצע וביקוש הן בארץ והן מחוצה לה. הדבר יגרור אחריו, כמו כן, התנוונות ענף המכירה, ככל שהשיווק הממשלתי יתפשט ויגדל.

ולבסוף, פירושו של דבר — פיקוח על הייצור והשיווק. גם כיום מושמעות מדי פעם הצעות שפיקוח מסוג זה או אחר יופעל על משק החלב. מיד תיווכחו לדעת באיזו מידה פעולות פיקוח מעין אלו אינן רצויות ואף בלתי ניתנות לביצוע. אם משק החלב, על כל שלוחותיו, לא יתאגד ויתארגן בעוד מועד למען יוכל לבצע בכוחות עצמו את כל פעולות השיווק וההפצה של התוצרת, ומשיך להיות תלוי מבחינה זו בשיווק הממשלתי, הרי שבסופו של דבר נמצא עצמנו נתונים בעולו של פיקוח שלא יהיה שונה עקרונית מזה המופעל על ענפי ייצור נתמכים אחרים. הדבר יביא לידי קיפאון בהתפתחות הטכנולוגית של משק החלב. הוצאות הייצור ליחידת תוצרת תעלינה, ממש כשם שקרה הדבר בכותנה, טבק, אורז, חיטה ואגוזי אדמה, שדוכאו על ידי מיכסות ממשלתיות לרמה שאינה מאפשרת מחייה הוגנת למספר גדול של יצרנים.

כאשר מוצר מסוים משתעבד לשיווק הממלכתי תחת היותו מיוצר לצרכי השוק המרחב, נוכחים הייצרנים עד מהרה כי קיימת תקרה נור קשה וברורה לגבי האפשרויות הטמונות בענף זה.

הברירה האחרת, כלומר חזרה למערכת מחירים ריאליים ולשיטות שיווק יעילות, מחייבת הנהגה מדינית מוכשרת ומעוף.

לא יתכן שהמצב הנוכחי, בו סופגת הממשלה 3—4 אחוז מכלל הייצור במשק החלב, ימשך עד אין סוף. פעולת העידוד לכשעצמה אינה מספקת. בעולם זה של התחרות אכזרית וחריפה, בו מתחרים אלפי מוצרים על הלירה של הצרכן, עלינו להיות מציאותיים מבחינה תמחירית. פיר

לגבי צריכת מוצרי מזון מאיכות גבוהה, כגון מוצרי חלב.

עודפי החלב אינם כה גדולים; למעשה 1.5 מיליוני הטונות של חלב שנקנו בשנה שעברה על ידי הממשלה יכולים להיראות ככמות עצומה, אולם למעשה אין זה יותר מאשר 9 ק"ג לנפש בשנה. פירושו של דבר 36 כוסות חלב לשנה. או במלים אחרות — כוס אחת של חלב נוספת לכל גולגולת מדי עשרה ימים. האדם הממוצע שותה כוס חלב בעשר גמיעות. פירושו של דבר — אילו יוכלנו לשכנע בשנה שעברה את האמריקאים הממוצע לגמוע עוד גמיעה אחת של חלב ליום היה כל מלאי החלב שמיוצר בארצות הברית אוזל. בשנה הנוכחית העודפים הנם עוד יותר מצומצמים. השנה, אם נצליח לשכנע את האמריקאים לגמוע שתי גמיעות חלב נוספות מדי שלושה ימים לא יישארו לנו כל עודפים שהם.

האם הפתרון הוא בקניות ממשלתיות מוגדלות ובתיכנון ממשלתי?

בעשרות השנים האחרונות הלכה וגברה הנטייה בחוגים כלכליים שונים לשאת פניהם לזואי שנגטון (מקום מושב הממשלה) לשם פתרון בעיותיהם והתגברות על קשייהם. למרות שעל משק החלב לא הוטל עול הפיקוח על הייצור והשיווק, נעשה ענף ייצור זה תלוי במידה רבה ביותר בקניות הממשלתיות. גם היום קיימות „הצעות" לתיכנון ממשלתי, כמספר כותבי מכתבים ונושאי נאומים בשאלות אלה. אולם את כל התכניות אפשר לסווג לאחת משתי הברירות העיקריות:

הברירה האחת היא הגדלת התלות בממשלה. הברירה השנייה היא חזרה איטית לשיטת תמחיר ריאלי ולחקוי שיווק טבעיים.

אם נבחר בברירה הראשונה הרי שפירושו של דבר שאנו רק נמשיך ואף נפתח את אותו הקו בו הלכנו עד כה. התמיכה תגדל ותגוון ומדי פעם יהיה עלינו להיכנע ללחץ הקיים המיד מצד הייצרנים להגדיל את שיעורי התמיכה.

דבר זה יהיה נכון במיוחד בעוד שנה-שנתיים.

אולם השיווק הפרטי הנו, ואף צריך להיות לה-
בא המטרה העיקרית.

תפקידי השיווק העומדים לפנינו מחייבים
מנהיגות ומעוף בשטח שכונה על ידי מי שהוא
„אמנות המכירה שנשתכחה“.

עלינו ללמוד שנית שמכירה יעילה אינה רק
לחץ תעמולתי מוגבר, היא צריכה להיות יותר
משכנעת מאשר סתם הפרחת אימרות מחוכמות
ויותר מושכת מאשר מודעה צבעונית בעתון.

אם משק החלב הגדול והיעיל שלנו יעמוד
באתגר זה, ודעתי היא שהוא אמנם יוכל לעמוד
בזאת, אז תהיה מוצדקת אמנותנו במערכת היי-
צור והשיווק הפרטיות שפיתחנו.

ד"ר אירל באך

רושו של דבר, הגברת היעילות לאורך כל הח-
זית — בעיבוד התוצרת ושיווקה, ממש כשם
שנדרש הדבר בייצור.

כולם מאוחדים בדעה ששיווק תוקפני ופולש
צריך להיות סיסמת היום בחקלאות. משימה זו
מחייבת שיתוף פעולה הדוק בין הייצרנים, מעב-
די התוצרת, מפיצי הממשלה.

וודאי שמתם לב לכך שבכוונה תחילה הזכרתי
את הממשלה במקום האחרון. אל לנו לשאת עי-
נינו אל הממשלה לפתור את בעיות השיווק
שלנו. השיווק צריך בראש ובראשונה להיות
נתון בידי היוזמה הפרטית. תפקידה של הממשלה
בשטח זה הוא ביצוע מחקרים, וויסות שיטות,
הענקת שירותים ולסייע בדרך כלל ליוזמה הפר-
טית לבצע את תפקידה על הצד היותר טוב.

„מותר“ כבר לשתות חלב שמן ולאכול חמאה!

גם בוקרים לא מעטים הושפעו מהתיאוריות המודרניות בדבר הסכנה שבצריכת שומן מן החי;
יש זרזים שמציעים אף לכוון את הסלקציה והרבייה לשם ייצור חלב ללא שומן. הננו מביאים להלן
העתק הרשימה שנתפרסמה ב„הארץ“ ביום 7.10.60, כדי להרגיע את עצביהם של בעלי החששות, ולמען
לא יהיו נמהרים בהחלטותיהם ובהצעותיהם לגבי עקרונות הטיפוח. להלן תוכן הרשימה הנ"ל:

הטרומבוזה — והשומן מן החי

איש רפואה אנגלי נודע, הכריז בשבוע שעבר, כי התיאוריה הרפואית האומרת, שאכילת כמויות
מופרזות של שומן מן החי, גורמת לטרומבוזה של העורקים הכליליים — היא אמונה שאין לה שחר.
סיר ויליאם אוגילבי הגדיר את התיאוריה הזאת כתוצאה של מה שהוא מכנה בשם „הרפואה של
העכבר הלבן“ — כלומר עריכת נסיונות על גבי בעלי חיים תוך הסקת מסקנות לגבי בני-אדם.
במאמר שפירסם בבטאון הרפואי „רופא המשפחה“, כותב סיר ויליאם: „מדעני המעבדות האחראים
לרוב ההצהרות על „השומנים המזיקים“ אינם בבחינת רופאים במובן המעשי של המלה, ויש לשער
שלא יידעו אף להבדיל בין טרומבוזה של העורקים הכליליים לבין כיב-קיבה נקוב, לכשיציגו אותם
לפניהם“.

לדעתו של סיר ויליאם אין הטרומבוזה של העורקים הכליליים באה כתוצאה של תפריט בלתי-
נכון, כי אם בגלל העובדה הפשוטה שהחולים לא עסקו די הצורך בתנועה ובהתעמלות.
סיר ויליאם, בן ה-72, הוא מנתח אנגלי בעל שם ומחבר מספר גדול של ספרים על בעיות רפואיות,
שרבים מהם נעשו נכסי צאן ברזל אצל תלמידי הרפואה.

הוא טוען, כי התיאוריה הקושרת את מחלת העורקים הכליליים עם הצריכה היתרה של שומנים
החלה כנראה עם סקר שנערך לאחר מלחמת העולם השנייה ושהוכיח, כביכול, שהאוכלוסיה הסקאנדינאבית
סבלה הרבה פחות ממחלה זו בתקופת המלחמה מאשר לאחריה. הוא מציין, כי המדענים ייחסו תופעה זו
לעובדה שבמשך המלחמה היתה האספקה של שומנים מן החי מצומצמת ביותר ולא היה מחסור בהם
עוד לאחר המלחמה.

הובא לדפוס ע"י

ב. נ.